

Kovács Sándor

Fejérvári Sámuel útinaplója az Erdély és Törökország közti határszélek kijáratásakor, 1741-ben

Születésének 290., halálának 230. évfordulóján azért (is) idézzük fel Fejérvári Sámuel alakját, mert a szaklexikonok méltatlanul megfeledkeztek a 18. század e jeles unitárius személyiségéről,¹ pedig az utóbbi évtizedben – elsősorban Lőrinczi Rékának köszönhetően² – Fejérvári neve bekerült a magyar nyelvtudomány-történetbe. Életrajzát Rüszt-Fogarasi Enikő foglalta össze egy rövid tanulmányban.³ Kolozsvár városának egykori papját számon tartotta egyháza is, de Gellérd Imrét leszámítva nem történt kísérlet az unitárius értelmiségi életművének feldolgozására.⁴ A Gellérd által elkezdett munkát újabban Túri Tamás doktorandusz folytatta, és Fejérvári Sámuel prédikációinak elemzése során rámutatott arra, hogy az unitárius prédikátor mennyire invenciózusan használta Pázmány Péter szentbeszédeit.⁵ A következőkben az eddigi kutatások eredményeire támaszkodom és megkíséreltem bemutatni Fejérvári Sámuel eddig ismeretlen arcát.

A család valamikor a 17. században költözött Kolozsvárra Gyulafehérvárról és származási helyükről Fejérvárinak nevezték őket.⁶ Sámuel valószínűleg 1721-ben született Kolozsváron, iskoláit szülővárosában kezdte, 1738-ban a Belmagyar utcai unitárius kollégiumba matrikulált. 1747-ben kibúcsúzott a Kollégiumból, majd pár hónapig Szebenben német nyelvtudását tökéletesítette, és az itt gyűlésező unitárius uraknak alkalomszerűen prédikált. 1749-ben a Kolozsvári Egyházközség szószékének várományosaként külföldi akadémiára ment. Kétesztendei németalföldi – hallei és

¹ A *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon*ból (MAMÜL) is kimaradt.

² Lőrinczi Réka: Kiadatlan latin nyelvű magyar grammatikák a XVIII. század második feléből. In: *Magyar nyelvőr* 119/3 (1995), 333–344.

³ Rüszt-Fogarasi Enikő: A grammatikáiról Fejérvári Sámuel életére és munkásságára vonatkozó adatok. In: *Magyar Nyelvőr* 121/1 (1997), 90–93.

⁴ Gellérd Imre: *Négyszáz év unitárius prédikációirodalma*. Kolozsvár, 2002, 89–96.

⁵ Túri Tamás: *Fejérvári Sámuel prédikációinak forráskezelése. Felekezeti közti kompiláció az unitáriusok körében*. A dolgozat a *Keresztény Magvető* 2011/3. számában jelenik meg. Köszönöm a szerzőnek, hogy a kéziratot rendelkezésemre bocsátotta.

⁶ Rüszt-Fogarasi: *i. m.* 91.

leideni⁷ – tanulás után 1751 októberében foglalta el állomáshelyét, és élete végéig Kolozsvár lelkésze maradt. 1753-ban családot alapított, Pákei Juditot, a helybeli pap lányát vette feleségül, így rokonságba került a Pákei és Almási családokkal.⁸ A lelkészi teendők mellett az unitárius közösség Fejérvári kiváló nyelvismeretére is igényt tartott 1758-tól. Kisebb-nagyobb megszakításokkal haláláig zsidó, görög és német nyelvet tanított az unitárius kollégiumban. Kéziratban maradt grammatikái is tanári tevékenységéhez kapcsolódnak. Magyar nyelvtanát Lőrinczi Réka adta ki 1998-ban,⁹ héber nyelv-tana és a Leidenben összeállított *Lexicon Hebraicon* kéziratban várja a vele való érdemi foglalkozást.¹⁰

Jelen dolgozat szerzője akkor lenne igazán stílszerű, ha a bibliatudományok professzorát, Geréb Zsoltot köszöntve, Fejérvári héber nyelv-tanát venné górcső alá, csak hogy az erdélyi unitáriusok az utóbbi fél évszázadban nem jeleskedtek héber tudományukkal. Ha már a héber grammatika rejtelméi ily messzire estek a professzor úr egyistenhívó tanítványaitól, nem marad más, mint Fejérvári életművéből olyasvalamit közzétenni, ami eddig nem került publikálásra, ez pedig nem más, mint a jeles tudós éppen 270 esztendővel ezelőtt írott útinaplója. A 28 lap terjedelmű 185x115 *Diarium Itinerationis*nak ismeretlen kéz adta a következő címet: *Fejérvári Sámuel útinaplója az Erdély és Törökország közti határszélek kijáratásakor, 1741-ben*. A kéziratot – MsU 2471 – Pákei Lajos ajándékozta az unitárius kollégium könyvtárának, ahonnan aztán a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárba került. A Napló első bejegyzése 1741. május 13-án, az utolsó július 5-én készült.

1739-ben az osztrák–török háború VI. Károly császár vereségével végződött, s ennek nyomán újrarajzolták Erdély és a török fennhatóság alá került Olténia (Kis-Oláhország) határait. A nándorfehérvári béke (1739) értelmében

⁷ Tanulmányútja során nézeteltérései támadtak az őt vendégül látó és támogató leideni kollegiánsokkal. Agh István püspöknek írt levelében – Leiden, 1750. október 28. – megkeseredetten számolt be arról, hogy Samuel Crell halálát követően semmi segítséget nem remélhet a kollegiánsoktól, különösképpen, ha „philosophicumot, mathematicumot, linguákat, pogányhoz illő tudományokat és nem keresztényekhez tanul.” A levelet ld. az Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltárában: Fasc. A/60.

⁸ Felesége Almási Gergely Mihály püspök unokája volt. A házasságból több gyermek született, de csak három leány Klára, Judit és Anna érték meg a felnőttkort. Mindhármukat tekintélyes unitárius polgárok vették feleségül, így a család a Sikó, Sala és Köpeczi Nagy ágakban tovább folytatódott. Talán nem mellékes megjegyezni, hogy a híres erdélyi festőművész, Sikó Miklós Fejérvári dédunokája. A genealógiai táblázatokat ld. Szeőkeffalvi Szent-Miklós László: *A Pákei Pákey (másként Tamás) család. Különlenyomat a Magyar Családtörténeti Szemle 1943. évfolyamának VI., VII., VIII., IX. és X. számából*.

⁹ Lőrinczi Réka: *Kéziratok magyar nyelv-tanok. A magyar nyelvtörténet forrásai*. 3. szám. Magyar nyelv-tudományi Társaság, Budapest 1998.

¹⁰ Ld. az Unitárius Kollégium Kézirattárában az MsU 70, 120, 293, 297 jelzetű kéziratokat. The Manuscripts of the Unitarian College of Cluj/Kolozsvár in the Library of the Academy in Cluj-Napoca. Szeged, 1997.

Ausztria át kellett hogy adja Törökországnak Szerbiát, Nándorfehérvárt és Nyugat-Havasalföldet. A birodalom új határainak kijelölésére Ausztria Erdély főhadiparancsnokát, Lobkowitz herceg lovassági tábornokot jelölte, a török Merku-Fati efendit bízta meg a tárgyalásokkal.¹¹ 1741. április 26-án Lobkowitz herceg utasította az erdélyi kormányzókat, hogy nevezzen ki egy bizottságot a határok megállapítására és májusban kezdjenek hozzá a munkálatokhoz. Az erdélyi bizottság tagjai: báró Szentkereszti András¹² táblai ülnök, Kmita János¹³ a kolozsmonostori konvent levéltárosa, Székely Elek,¹⁴ a székely náció képviselője, Ritter Daniel¹⁵ szebeni szenátor és Mósa László¹⁶ kormányzó írnok voltak. Christian Lobkowitz nevében gróf Anton Kollowrat¹⁷ alezredes vezette a tárgyalásokat. A kormányzó által kinevezett erdélyi delegáció, Lobkowitz utasításnak engedelmeskedve, 1741 májusában a határszélre indult. A kormányzó a polgári delegációnak egyebek mellett meghagyta, hogy a katonai megbízottakhoz hasonlóan vezessenek naplót, azt hitelesítsék, majd jelentésük kíséretében terjesszék fel. Az 1741-ben fogalmazott hivatalos naplót Jakab Elek tette közzé a 19. század végén.¹⁸

A 18. század derekán az erdélyi értelmiség körében nem volt divat a honi utazásokról naplót vezetni. Az utazás a reformkorban vált divattá, és többnyire a kor tollforgatói romantikus világszemléletét tükrözte.¹⁹ Fejérvári, bár nem a hazai tájak felfedezésére indult, mégiscsak a reformkori utazók előfutárának tekinthető. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy Kmita János szolgálatában állt, nem maga tervezte meg útját, hanem legtöbb esetben parancsnak engedelmeskedett. Ura és szolgatársai kíséretében május 13-án hagyta el Kolozsvárt és közel két hónap utazás után július 5-én érkezett haza. A korabeli útviszonyokra jellemző, hogy Hátszeg kétnapi járásra volt Kolozsvártól. Május 16-án negyedmagával szerencsésen megérkezett Hátszegre, ahol a delegáció többi tagjával találkozott. A tervek szerint Hátszegen kellett volna csatlakozniuk Kollowráthoz, azonban a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt a Temesi Bánság határainak kijelölése nem fejeződött be, és Kollowrat alezredes

¹¹ Johann Georg Christian von Lobkowitz (1686–1755), herceg, erdélyi főhadiparancsnok, lovassági tábornok. A török megbízott nevét nem sikerült egyértelműen tisztáznunk. Jakab Elek több névváltozat közül a Merku-Fati efendi mellett döntött. A *Katolikus Lexikon* szerint az efendi neve Hazzi Mehemed volt.

¹² Szentkereszti András br. (?–1745) ezredes, tartományi biztos.

¹³ Kmita János (?–1742?) a kolozsmonostori konvent levéltárosa, az unitárius egyházközség tagja és jótévője. Könyveit a Kolozsvári Unitárius Kollégiumnak adományozta.

¹⁴ Székely Elek (?–?) a székely náció képviselője a határkijelölő bizottságban.

¹⁵ Ritter Daniel (?–?) szebeni polgár, a szász náció képviselője.

¹⁶ Mósa László (?–?) írnok.

¹⁷ Anton von Kollowrat (?–?) ezredes, Lobkowitz herceg teljhatalmú megbízottja.

¹⁸ Jakab Elek: Erdély déli határai kijárájáról írt „Napló” 1741-ből. In: *Az Erdélyi Múzeum Egylet Bölcsélet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának kiadványai*. VIII. kötet, (1891), 185–202; 282–294; 369–378.

¹⁹ *Az utazás divatja. Útleírások, útjegyzetek az 1848 előtti Erdélyről*. Válogatta, előszóval és jegyzetekkel ellátta Egyed Ákos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 1973.

Karánsebesre – tartózkodási helyére – rendelte az erdélyieket. Útinaplójában Fejérvári részletes és tárgyilagos leírását adja a tájnak, figyelme kiterjed a gazdasági, társadalmi, etnográfiai érdekességekre is, ennek ellenére útinaplója nem tudatos írói program mentén szerkesztett mű, hanem az országban először nagyobb utazást tevő fiatalember ismeretszerző utazásának diáriuma. A hétköznapi gondjai és történései – például az, hogy: Kmita Jánosnak eldugadt a lába, hogy az eső és sár miatt napokig ugyan azon a helyen vesztegettek, hogy silány minőségű kenyeret vételeztek – ugyanúgy helyet kaptak feljegyzéseiben, mint a török lovak dicsérete vagy az Erdélyi Vaskapu pontos leírása. Fejérvári naplója értékes adlékokkal bővíti a nándorfehérvári békekötést követő határkijelölés háttérét és diplomáciai kulisszatitkait.

Az útinapló átírásakor a mai helyesírást követtük, a központosításon értelemszerűen javítottunk. A rövidítések feloldásakor szögletes zárójel [] használtunk. A kiolvashatatlan részeket zárójelben [...] jelöltük. A településnevek esetében lapalji jegyzetben adjuk meg azok mai magyar és román alakját, a helytelenül írt személynevek esetében is ugyanitt közöljük a helyes alakot. Abonyi György budapesti térképész önzetlen segítségének köszönhetően szemléltetjük a Fejérvári Sámuel által bejárt útvonalat, amelyet nyílakkal, és az 1741-ben megállapított határvonalat is, amelyet vastag pontozott vonallal jelöltünk. Tekintettel arra, hogy hegyek és folyók szolgálták természetes határukat, a legfontosabbakat bejelöltük a térképen (Morarul, Palatiste, Prislop, Slimo; Lotra, Raul Vadul).

Fejérvári Sámuel útinaplója az Erdély és Törökország közti határszélek kijáratásakor, 1741-ben.²⁰

Naplom itinerarionis

Mikoron az fényes Ottomanniai Portával az Ausztriai Ház sok villongások után frigyét kötött volna megegyeztenek azon, hogy mindkét császárok birodalma között az határt kimutassák s renoválják. Erdély részéről annak okáért ennek a dolognak eligazítására rendelt a Printz ő excellentiája s az ország, a Lobkovitz elsőbben, Anno 1740 ily urakat: A provincia részéről m[éltóságos] grófot Kornis Antalt.²¹ A n[emes] vármegyék részéről t[ekintetes] Kmita Jánost, a parte inclytae nationis Siculae t[ekintetes] Székely Peket,²² a parte nationis saxonicae t[ekintetes] Seuler Jánost,²³ Brassait.

²⁰ Lelőhely: Kolozsvári Akadémiai Könyvtár, unitárius kéziratok. Jelzet: MsU 2471.

²¹ Kornis Antal (?–?) Hunyad megye főispánja.

²² Székely Elek.

²³ Seuler Johann (?–?) brassói nyomdász.

De, mivel Anno 1740 ezen intetiójokban fraktrálódtanak, szándékokat végben nem vihették. Az következő esztendőn ez dologhoz újólag fogtanak, azért is az elébb promoteált specificált személyeket erre az dologra adhibeálták, akik között is m[éltóságos] gróf Kornis Antal atyja halála interveniálván nem compareálhatott, helyiben azért rendeltetett m[éltóságos] b[áró] Sz[ent]Kereszti. Ismét betegsége miatt t[ekintetes] Seuler János is magát retrahálni kéntelenítettett helyében tétetett annak okáért t[ekintetes] Ritter Daniel szebeni szenátor, az más két úri személyek ismét nem impediáltatván felették való akadályoktól meg jelentenek.

Ezeken kívül volt a parte militiae rendeltetve Gróf Collowrát Úr Platz Regimentbéli vice colonellus ő nagysága.

MENSIS MAJUS

Mü azért t[ekintetes] Kmita János s szolgák Vas Ferenc, Fejérvári Sámuel, Szigeti József az határkijárára Anno 1741. kiindultunk Kolozsvárból die 13. Maji, s érkeztünk estvére békességgel Torda városába, holott is volt hálásunk.

14. Innen valamint Kolozsvárból két nyerges lovakkal, s kocsival cum novis juncturis forspanton érkeztünk ebédre Enyedre, az holott is változtatván az hámos lovakot az Maros vize mellett érkeztünk estvére Fejérvárra az Ompolyon által esős, hideg üdőben.

15. Fejérvárról az Maros, Sebes, Kenyér vizeknek s Kenyér mezején által Szászvárosra jöttünk estvére.

16. Szászvárostól jobb kéz felől elhagyván Déva városát és Hunyadot a Strigy vizin, hídon által délre érkeztünk Zejkfalva nevű faluba, vacsorára peniglen Hátszeg[re] sáros úton, de meleg üdőben. Itt szálltunk egy özvegyasszonynál. Találtuk Hátszeg városában az urakat m[éltóságos] b[áró] Sz[ent]Keresztit, t[ekintetes] Székely Eleket, és Ritter Dániel Urakat.

17. Hátszegen mulatoztunk szép időben.

18. 19. Ugyan ez helyen vártuk Karánsebesből a Platz regimentbéli vice coloneleustól a' Collowrat Antaltól a rendet, mit kelljen cselekednünk.

20. Az várt levelek érkezvén Hátszegről ebéd után elindultunk Karánsebesben s jutottunk Vaskapuhoz közel Zaikany²⁴ nevű faluban Ulpia Trajana városának helyén által.

21. Zaikanyból elindulván mentünk Vaskapun²⁵ által, holott is vagy on mind a két felől való hegynek oldalán vesszőből font földel megtöltött sánc, ugyan ismét mind a két hegyen strázsa ház. Az kapun belől találtuk holmi

²⁴ Zajkány, románul (r.) Zeicani.

²⁵ Erdélyi Vaskapu.

tolvajok kapitányának fejét karóban húzva. Tovább menvén ilyen lakóhelyeket láttunk: Buszovát,²⁶ Beutzajt,²⁷ Márgát²⁸ (holott is ebédünk volt az vámos házánál, itt terminálódik Erdély), Zevojt,²⁹ ez mellett a Printz Lobkovitz tábora helyét Ohábat,³⁰ s Iaszt,³¹ ezek után érkeztünk Karánsebesben. Itt találtuk az törököket megszállva számán 40-vent, érkezett pedig előttünk die 17 presentis. Jelen volt az huszárság az mezőn szállva számán 20, ismét sátorban volt az németiség mely is volt lovas, számán 40, a gyalogság [...].

Nota:

Hátszegről az urakkal edgyütt kimentenek az Hunyad vármegye tisztjei, úgymint az Ispány Mara Sigmonddal³² s több tisztekkal edgyütt, ezek mellett holmi vén emberek s vármegye nemesei gyűltenek össze Márgánál, holott van Erdélynek a széle.

Ezen az úton és napon t[ekintetes] Kmita János Uramnak a lába hüvelykétől fogva mind az szára közepéig megdagadott, mely miá is nagy nyughatatlansága volt, elannyira, hogy az lábán maga erejétől nem járhatott.

Die 22. Ezen Karánsebes városában reggeli 8 órakor a Platz Regimentbéli vice colonellus gróf, a Colowrát házánál volt az Uraknak sessziojok, annakutánna mentenek az Basához, ki is nagy becsülettel mind az urakat, mind az szolgálakat acceptálta, pipával, kávéval s egyéb kávéhoz való nádmézzel, cukorral, végezetre serbettel kínálta. Diskurálások s beszélgetések cum pace et amicitia volt, mely discassas után valami jó szagú vízzel megöntöztette az urakat a török, s meg is füstöltette, és így elbocsátotta. Innen mentenek az urak mindnyájan az bánatusi generalishoz Engeltzefenhez,³³ ki is oly becsületben tartotta az erdélyi komisszáriusokat, hogy az úr báró Szentkereszti szállására rendelt 4 lovas németeket strázsálni.

Az törökökben observáltam ezeket: magok rútt feketék, köntösök szép, az uraknak különb-különbféle színű selyemből valók, az középrenden lévőknek vagy szolgálknak angliai posztó szabása köntösök, gatyája mindennek veres, süvege kontyos, felsőruhája földig érő, mentéje tótosan bélett; dolmánya kettő, három, hajok egynek kereken feje körül beretválva, másnak egészen, hanem van a fő tetején egy fürt haj hagyva, nyakraalójok nincsen. Stációjok ilyen: a háznak a földit béterítették pokróccal, az Basának házat szőnyeggel, ennek ugyan az házában voltanak székek, de olyak az melyeknek lábai nem lévén szárjok volt, ületi gyenge materiából való, más törököknek az Basán kül a nem volt, hanem az falak mellett ahová szokott ülni két-háromrétűleg az pokróc az

²⁶ Bukova r. Bucova.

²⁷ Alsóbaucár r. Băuțari.

²⁸ r. Marga.

²⁹ Závoly, r. Zăvoi.

³⁰ Ohábabisztra, r. Ohaba Bistra.

³¹ Jász, r. Iaz.

³² Mara Zsigmond (?-?) Hunyad megye ispánja.

³³ Engelshofen, Franz Leopold (1692–1761) tábornok, a bánóság kormányzója.

földre terítve, ezen felyül oly párnák téve, melyek szalmával töltettek meg. Mivel pedig az ház földje szőnyegekkel bé volt terítve, papuccsal egyik is közülök az házban nem ment, hanem ajtón kívül hagyta, és így bőrkapcában jár-tanak bé. Az szolgálak az urakat nem süveglették. Az ház földre nem pöktenek, egyszóval mind házakban, mind konyhájokon az tisztaságot igen követték. Ugyanis az konyhára való edények mind rézből, az víztartó edények pedig bőrből valók voltak. Tűzhelyek ilyen volt: ástanak az földön hosszú gödröcskét circiter kétarasnyi szélest, az hova is csináltak tüzet, ezen felyül rakták az főző réz fazakakat, az gödröcskéből annak utána lapáttal hántanak ki szent, és ezen főztenek az edényekben. Főztenek peniglen többre mind rizksásából való étkeket berbécs s bárányhússal.

Voltanak 22 bagariás szekerek mind együtt; öszvérek 12, kiknek stáció-jok ilyen volt: szegeztének az föld színire cövekekkel hosszú spárgát, erre kötözték röviden az kötőfék szárait, megint az hátulsó egyik lábukat hátra cüvekeltek úgy ölnyi kötéllel, az nyakokon az öszvéreknek zörgők, hátokon voltak az nyergesek szüntelen. Lovak számán hét; melyek is nyergesek voltak az török uraké, ezeken kívül más szolga lovak is voltak.

Az efendi mellett jöttek 4 török urak nálánál alábbvalók, egy pap, egy író deák. Ezeken kívül az szolgálak közül ki szakács, ki kovács, ki borbély, ki mosó, ki kávéfőző, ki inas, ki lovász, ki egy ki más tisztségben volt.

Die 23. Az német urak mentenek udvarlásra s látogatására az úrnak báró Szentkeresztinek reggel, délben peniglen ismét az urak ebédre invitátusok lévén mentenek az generálshoz, ki is az úrnak báró Szentkeresztinek új strázsát rendelt, t. i. maskorerosokat. Délután az generális látogatására ment az efendi 9-ced magával ki is magos, hosszú ábrázatú, ősz szakállú, közép magasságú barnaszeg ember. Ez mikoron szállására vissza ment az több török úrtársait meglátogatta és így ment szállására, de egyik is, se maga, se szolgálai fegyveresen nem voltak.

Die 24. Elindultam az urak után, kik is mentenek az colonellushoz, az alatt míg discuráltanak láttam öt paripákat, noha az urak lovai 7 voltak, ezeket sétáltatták az utcán Karánsebes városának napnyugat felől való utcáján, holott is vadnak a kaszárnyák (melyekről alább szólok). A lovakat sétáltatván a törökök egy közöllök medencéből őket mosogatta, száját, orrát, farát, lábát egyszóval mindenütt tisztogatta, meg megsétáltatták az lovakat, kik között is volt egy fejező ló, melyet szappannal mostak, az több lovak pejek voltak. Az török lovak hosszú derekúak, vékonyak, magosak, hegyes fülűek. Öltözetek cifra, selyemből, ezüstből és aranyból valók, nyerges magyaros rész szerént, rész szerént németes; kengyelek hosszú, úgy hogy az ember talpát végig érre.

Az kaszárnyák akkoron romlottak voltak, mivel az Bánátusi oláh tolvajok felégették; ezek mellett a barátok templomát, s más derék házokat is, úgyannyira, hogy az kőfalaknál egyéb semmi épen az kaszárnyákon nem maradt, mely tolvajságokért s egyébért is hánták kardra az Bánátus belieket.

Mostan is ezeknek űzésére és fogására vagyon rendeltetve egy compania katonaság s ez üdő tájban voltak megszállva az város napnyugati végén való kaszárnya oldalánál.

Ezen az napon elsőben ittam török kávét, ugyanis báró Szentkereszti úrfit, Mara Sigmondot, Mósa Uramat a kancellistát, s a Hátszeg vidéke perceptorát más szolgálával edgyütt békísértem az török úrhoz ki is becsülettel akceptált bennünket; az kik dohányoztak pipával kínálta, ezen kívül konfettel elsőben, vagy nádmézzel cukorral, s más édes eledellel, azután kávéval mindenikünket excipiált.

Die 25. Két malmokat láttam, olyanokat ugyan az városban, melyeknek több kerekei az víz keréknél nem volt; mind a két malom két kőre [járt], egyik mellett van az pokrócványoló is. T[ekintetes] Kmita János úr bőrkapcában járnai kezdett.

Die 26. Reggeli 8 órakor volt az Uraknak szessziójok az gróf Collovrát Platz regimentbéli vice colonellus szállásán, az honnan láttam miképpen tiszteltetett efendi; mert ugyanis az házból való kijövésén s bemenésén az granadérosok ajtajában rendbe állván dobót ütöttek.

Mind ezen, mind az elébbi napokon az generális Engeltzefen házánál ebédelték az urak.

Die 27. Ugyan Karánsebesben mulattunk az mikoron is az törökkel úgy mint efendivel az urak megegyeztenek az határok iránt, valamint régen voltak meg hatálva. Jutott az töröknek Havasalfölde egészen, a hol vagyon Landorfejevár,³⁴ Bosznia egészen, az Bánátusból Orsova, az több része ide jött az Bánátusnak.

Ezen a napon az efendinél lévén, pipával és kávéval excipiáltattunk.

És így szépen megegyeztenek az törökökkel, az határ havasokon való kijárása szükségesnek nem ítéltetett.

Die 28. Ezek így lévén, Karánsebesből kiindultunk visszafelé, olyan véggel, hogy annak utána az török Szebenben akarván jönni velünk edgyütt, mikoron Erdélybe indul, akkoron elejibe mennyünk az Márga víziig (holott is van Erdélynek az határa) és ott acceptaljuk cum honore et pompa. Ez végett annak okáért Karánsebesből ezen az úton, mellyen odamentünk Vaskapun által jöttünk vacsorára Klopotiva³⁵ nevű faluban mulatoztunk, holott is ebédet ugyan Hunyad vármegye készített, minthogy ennek előtte is az vármegye provideált, mostan is procurált a báró Szentkereszti úr őnagysága szállásán.

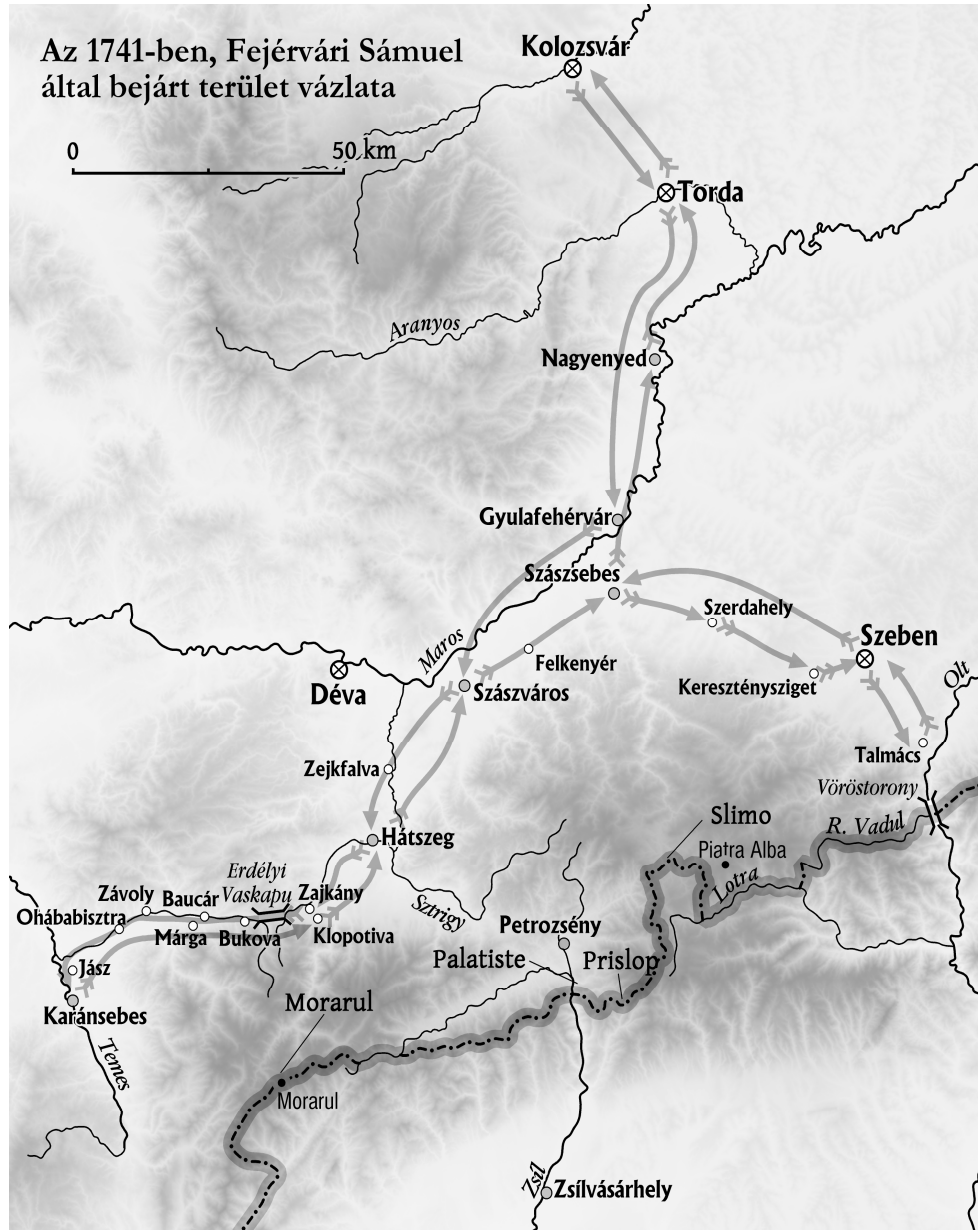
Estve mentenek az urak, úgy mint báró Szentkereszti úr őnagysága s t[ekintetes] Kmita János úr az templomba, melyben is mind az oláhok, mind a kálvinisták járnak isteni szolgálatra alternatim.

³⁴ Nándorfehérvár (Belgrád).

³⁵ r. Clopotiva.

Die 30. Ugyan ismét Klopotiván mulattunk, ebben az fellyebb megírt helyen lévén érkeztenek hozzánk az faluban t[ekintetes] vice ispány uram Zejk István az szebeni hadnaggyal Enyeter urammal, ki is csak kémlelni ment oda, hogy miképpen tartatnak az urak és az szolgálai, s hányan vadnak, mely dologra ezt indította az szászi fősvénység, úgy hogy, ha vékonyan volna az tartás, s ők is hasonlóképpen bánnának.

Die 31. Ismét ezen fellyebb megnevezett faluban nyugottunk.

MENSIS JUNIUS

Die 1.,2.,3 Klopotiván mulattunk.

Die 4. Mivel gróf Collowrát úr az urakat így informálta, hogy a következő napon a törökök elindulnának Karánsebesből s jönnek Márgához, az urak hogy officiose cum honore acceptályák s Erdélyben bévegyék, mentenek elejekben Hunyad vármegyében lakozó számos nemesekkel, egy kompánia lovas és vasas németekkel, s egy káplár alja pivadánásokkal. Tartotának pedig ilyen rendet az menetben: elől mentek az pivadansok, annak utána az nemesek, követték ezeket az hintók vezetőekkel együtt, hátul jártanak az vasas németek. Mikoron így masíroznának az Vaskapunál levő erdélyi vámháznál érkezett az uraknak levelek a gróftól Collowrától, ki is más dispositióját írta lenni az törököknek, s mutált sententiáját, úgy hogy az elébb megmondott napon el nem indulna t. i. az immediate következőn, és így mikoron ezt az Urak megértették, in dubia voltanak egy kevés ideig, mit fogjanak cselekedni, annak utána ott érkezvén az lovas németek, s ezeknek tisztével megegyezvén, meg-meg újólag feltett célunkat követtük, s érkezünk Vaskapun túl való Bukova nevű falun alól egy kis szép és kies mezőre az Sebes vize mellé, holott is sátorokban letelepedtünk. Itt vártanak bernünket m[éltóságos] báró Naláczai István úr, t[ekintetes] Zejk Miklós, t[ekintetes] Brassai Ferentz úrral együtt, kik immár holmi apparátussal voltak egy nagy kalibában és egy sátorban. Ezek mellé húztunk mü is fel 3 sátorokat, melyeknek egyike az m[éltóságos] b[áró] Szentkeresztié volt, más az t[ekintetes] Ritter Dániel uramé, melyben is szállott az t[ekintetes] úr Kmita János, mivel sátorát Kolosvárról ki nem szállíhatta. Harmadik sátor volt a t[ekintetes] úré Székely Eleké, az negyedikben szállót, melyet feljebb megemlíték t[ekintetes] úr Zejk István nemes Hunyadvármegyebéli társaival, ezeken kül szállottanak az ordinantzios katonák is sátorokban, ezek az falu felől való erdő mellé, mü az víz felől szemben, Vaskapu felől az németség, a Bánátius felől a pivadansok, kik is voltak Donath József kapitánysága alatt.

Die 5. Ezen az helyen való létünkben érkezett egy néhány rendbéli levele az uraknak, melyekben Collowrát így tudósította az urakat, hogy noha az elébb megmondott napon el nem érkezik efendi, mindazonáltal die 9, úgy mint pénteken elindul minden bizonyal. Stációját pedig így mutálta, hogy az első napon jó Ohabáig, másodikon Márgához, harmadikon Zejkanyig, holott pedig másképpen disponálnak volt az urak vármegye tiszteivel együtt. Csinálták t. i. az első stációját Márgára, másodikat Klopotivára, harmadikat Hátszegre, negyediket Batsiba³⁶, ötödiket Szászvárosra, hatodikot Felkenyérre³⁷, hetediket Szászsebesre, nyolcadikat Szeredahelyre³⁸, és így

³⁶ Bácsi, r. Băcia.

³⁷ r. Vinerea.

³⁸ Szerdahely, r. Miercurea Sibiului.

osztán Szebenbe; de mivel omnia sunt mutabilia, ezek is megváltoztanak az feljebb megírt dispositio szerint.

Ugyan hoc die érkezett az vice colonellusnak bagasiója estvére.

Die 6-ta. Felvonták az vice colonellus sátorát, az Ingenier lantantya is az magáét. Érkezett ebédre maga is az vice colonellus mintegy 6 tömösvári katonákkal s szolgálival. Collovrát ezen az napon küldötte el az Hunyad vármegye főbíróját [ekintetes] Borivot uramat egy pivadánussal s egy nemessel. Mely napon is az urak magok iránt tettenek ily dispositiót, hogy másnap Zajkonyba mennyenek, s onnan mikoron indulna s felénk jönne efendi eleiben mennének, addig ott contoneálnák magokat.

Die 7. Jó reggel az útra elkészülvén elbocsátották elől az hintókat, annak utána indultak az urak ló hátan a pivadánsok előtték lévén. Az urakat követték az szolgálak egynéhány nemesekkel együtt, mert ugyanis elszélyedtenek volt a sok halogatás miá. Ezeket concludálták a lovas németek, és így ismét visszajöttünk Vaskapun által Zejkány mellé, holott is immár a grana-dérosok, kik Klopotiván maradtanak volt sátorban kötenek, mü is az elébb próbált mód szerint sátorokat húztunk fel melyek alatt laktunk.

Elérkeztenek ide azok a követek, kiket is Karánsebesben küldött vala Collovrát, s referálták ilyen készületit az törököknek, hogy indulófélben voltak, mikoron ők visszatértek.

Itt Zajkony mellett penig stációnk ilyen volt, voltak felhúzza 6 öregebb sátorok, ezeken kívül voltak több apró sátorocskák.

Die 8. Egész délig minden kívánság nélkül való zűrzavaros esős és szeles üdönk volt. Az jövő-járó emberek referálták, hogy láták az törököket Ohában sátorokban lenni.

Die 9. Az törökök eleiben mentünk, kik azon étzaka Márgán háltanak, Vaskapu aljáig rendszerént ezek: az pivadánusok elől 15-tön, 48 vármegyébéli nemesekkel edgyütt, kik között voltak az urak szolgálai is. Ezek után az urak, úgy mint az deputatusok, mind magyar, mind német urak t. i. az vice colonellus tolmácsával edgyütt, s még ezeken kül két német tisztekkel az deputatusokhoz adjungálták magokat az vármegye tisztei, úgy mint m[éltóságos] b[áró] Nalácsi István úr ónagysága, [ekintetes] Bartsai Ferentz és Zejk István urak. Ezeket concludálták az németek, kik vasas lovasok voltak 36-ton, in summa voltunk 110-zen circiter, ló hátán mindnyájan.

Kiknek is elsőbben az törökök közül occurált a törökök kovácsa egy társával edgyütt, annak utána jötenek béfelé az bagariás 22 havasalföldi szeke-rek. Ezeket követték az nagy terével megrakodott, cifrán csigázott kantárral és nyakokban harangocskákkal felékesített 12 öszvérek, török szolgálakkal és lovas németekkel edgyütt. Utoljára érkezett maga az efendi, az Bánátusi generálissal edgyütt, előtte lévén egy pej vezetékje, maga penig tiszta fejer szőrű lovon ülvén, mind az kettőnek kantárja ezestből és sejemből való volt aranyoson. Pisztoly tokja bársony, ezüst szegekkel megverve, pisztolya

bétakarva lévén, nyerge ezüstös hasonlóképpen, ezüsttel és arannyal varva volt az cafrangja, kengyele hosszú ezüstből való aranyosan, maga fegyveresen, vezetékin is egyfelől a buzogánya, másfelől az kardja volt bétakarva. Voltanak maga mellett az török urak szolgáinak színével együtt. Jöttek előtte 10 huszárok, utána 25 draganosok, kikkel is mikoron szembe mentünk megfordult előtte Dónáth kapitány uram seregével együtt maga és tisztei kivont karddal, az gregariusok peniglen flintákkal, ezek után mentenek az Bánátusból kijött huszárok, követte az németség, így ezek után osztán az efendi s az urak. Kísérték mindkét rendbéli lovas németek, de mikoron immár az sátorhelyeinkhez bagásiánkhöz Zejkány mellé érkeztünk visszatértek az bánátusi kísérők dél tájban, mikoron is lováról hintóban szállott az efendi, a több török urakat is hintókban ültetvén. Ilyen renddel annak okáért érkeztünk estvére Hátszegre, holott is sátorokban szállottunk az berek és két vizek között. Az törökök vontak fel 14 sátorokat, mü az elébbieket.

Die 10. Ezen hátszegi mezőn rostokoltunk. Délben az generális a vice colonellusnál ebédelvén, elindult ebéd után Dévára, de minek előtte elindult volna efendi látogatására ment, és ugyanakkoron tőle el is búcsúzott, s előtte hintókon ülve Engeltzofen elindult.

Die 11. Reggel mikoron készülnék mindnyájan, a törökök az öszvéreket meg rakván keringették őket egymás után kötve, és így mikoron osztán mindeniket meg rakták volna, vélek elindultunk. Elöl bocsátván azért az bagasiát maga az efendi s mü is elindultunk, az vármegye nemesei penig vezettek mind addig, míg az szász városiak előnkben kijöttek. Ezek annak utána cum pompa vezettek az szászvárosi mezőre az szászvárosi víz mellé, holott ismét sátorokat vontunk fel. Ezek immár a szászvárosiak annyiból becsületesebben acceptáltak bennünket, hogy az szolgáknak szép fejr s jó ízű cipókat adtak elegendőképpen, nem úgy mint az Hátszeg vidékiek, kik is csak afféle korpából imígy amúgy sült apró cipócskával tartottanak, egyéb ugyan elegendőképpen volt ott is.

Die 12. Szászvárosról elindultunk az szászvárosi lovas emberekkel együtt, kik is mindaddig vezettek bennünket, míg az Szászsebesiek előnkben jöttek. Ezekkel együtt mü nagy záporosóval megázva mentünk Szászsebesen, itten is az törökök, az deputátus urak közül peniglen gróf Collowrát s m[éltóságos] báró Szentkereszti és t[ekintetes] Székely Elek urak sátorokban a városon kül az Sebes vize mellett maradtanak. Az urak penig Kmita János és Ritter Dániel a városban szállottanak.

Die 13. Szászsebesben rostokoltunk, holott is az várban széjjel jártanak s sétáltak az törökök.

Die 14. Szászsebesből elindulván jöttek velünk városiak kik mindaddig velünk voltak, valamíg az Szeredahelyiek előnkben jöttek. Ezek

penig pompáson voltak, volt zászlajok, melyet követtenek, elsőben az posztó gúnyában levők, hátul az condorások és süvegesek lándzsákkal az elébbiek, kardokkal számán 54-gyen. Jutottunk ezekkel Szeredahelyre, ott is háltunk.

Die 15. Szeredahelyről ugyan ez pompával kijöven his in medio itinere nos reliquentibus érkeztünk délután Keresztényszigetre,³⁹ itt maradtunk éccakára is.

Die 16. Keresztényszigetre jöttek hozzánk Szebenből 3 hintók, volt egyike a generálisé, amelyben is ült efendi, ez három hintókon kívül voltak még 4 hintók, az elsőben azért ültenek a törökök, az hátulsókban az deputátusok. És így indultunk Szebenben az honnan jöttek előnkben egy néhány városiak fegyveresen lóháton. Ezek annak okáért az pivadanosokkal együtt elől, utánok az efendi lovas szolgálival együtt et per consequens az hintók lovas legényekkel és vezetékekkel együtt. Hátul egy compánia vasas német ad confluxum totius civitatis, minden utunkban kigyülekezett városi rendek csudájára mentünk bé Szeben városába. Itten dobszóval, mint az elébbi napokban is kísértetett efendi az Riskása utcában lévő Binder palotájában, minket is az több urakkal együtt szállítottak ugyanebben és Sarkantyús utcában.

Nota:

Mindenütt az törökökkel való utazásunkban vezetett bennünket 18 pivadanas és kísért circiter 40 lovas és vasas német, előre járt peniglen egy compania granaderos gyalog katona, ki is őrizte az efendi, gróf Collowrát és m[éltóságos] Szentkereszti sátorait. Ez a militia az hova érkeztünk ott efendinek, mikoron az hintóból leszállván sátorában ment dobot ütött.

Die 17., 18., 19., 20. Mind az Urak, mind a szolgák Szebenben mulatván éltek a városiak gratiájából.

Die 21. Sok diskurzusok után intentiojokban frustralódván az urak elsőben magok kételenítették efendinek látogatására menni, mely szerént is délután 4 órakor az Platz Regimentbéli generalis printz Lobkovitz pro nunc locum tenense Szebennek actualis commandansa, ismét azon regimentbéli vicecolonellus Collowrát Antal, és újú Lobkowitz az erdélyi deputatusokkal s más német tisztekkel együtt convenialtak efendit s meglátogatták.

Die 22. Maga az efendi lóháton elsőben ment látogatására az vice colonellusnak, holott immár jelen voltak az magyar urak is, innen hintóban ment az generálishoz, az honnan ismét hintóban házához vagy szállásához vitetett.

Die 23. 24. Szebenben mulatunk.

³⁹ r. Cristian.

Die 25. Az gubernátorné s más német asszonyok Collovráttal és az deputatusokkal edgyütt mentenek efendihez, aki is nádmézzel, kávéval elsőben, hogy oda érkeztenek, annak utána pipával, végezetre mikoron indulófélben voltak serbettel kínált mindeneket.

Die 26. Szebenből kimentünk már egy néhányszor meg írt pompával, s érkezünk Talmácsra, az hová is immár mind magyarokból, mind szebeni s falusi szászból, mind oláhokból álló számtalan nép takarodott. Mikoron az urak ide érkeztenek, s magokat helyben verhették az elébbi mód szerént sátorokban, ültenek annak utána két asztalhoz, az első asztalon voltak az gubernátorné ő excellentiája, s más úri rend asszonyok, kik is Szebenből jötenek oda, itt volt Collovrát más felsőbb tisztekkel s urakkal edgyütt. A más asztalon voltak a deputatus magyar urak több alsó rendbeli német és magyar tisztekkel edgyütt. A két asztal előtt középben ebéd felett trombitások, dobosok és síposok muzsikáltak. Mikoron osztán gazdag ebéd és muzsikálás után az urak magokat jól tartották volna, gyűltenek efendihez az ő tulajdon sátorában. Az alatt rendben állottak 100 vasas németek lovakon, ugyan 100 granaderosok, és 18 pivadanusok, kik is a német és török instrumentuoknak az efendi és az deputások között való megcserélésének utána, vagy mikoron egymásnak által adták, az dob és trombitaszóra elsőben t. i. a lovas németek flintájokat exonerálták, azután az granaderosok aztat miveltek, követték ezeket a pivadanusok, másodsor, harmadsor is ilyen renddel cselekedték. Ezeknek vége szakadván, az uraknak efenditől való elszakadása vagy eljövése után előttök egy állásról (melyre volt feltéve egy negyvenes hordó bor) két szebeni kapus az odagyűlt oláhoknak, magyaroknak és szászoknak ad rapinam széjjelhánt 250 cipókat. Annak utána hozatott ad locam publicum et patentem prédára egy egész sült ökröt nyársostól, melyet is az parasztság kezekkel eltépett és elszagगतott. Ezután a negyvenesnek csapja kihúzatott, és ezen ad risum omnium az emberek fazakakkal, kalapokkal, kártyákkal és egyéb edényekkel sokat munkálódtanak, s azokban az sokféle csaplárok egyenetlensége miatt áztanak mind fondig. Ismét az bornak folyása közben hányatott egy kevés apróság pénz, melyhez is mindenek kapdottanak, mindazonáltal többen taszigálódtanak, hogy sem kaptanak.

Vége szakadván a ceremóniáknak az gubernátorné más Szebenből kijött felső és alsó rendű emberekkel vissza ment Szebenbe estvefelé.

Die 27. A talmácsi mezőn volt rostokunk.

Die 28. Talmácsról elindultunk, s jutottunk az Olt mellé Boitza⁴⁰ nevű faluhoz, holott is építetett sánc az Oltig és egy bástya veres cseréppel befedtetett, melyet is immár hínak Verestoronynak. Ez mellett az Olt felől az útban van a vámház, ezen belül mentünk mindenütt az Olt mellett azon az

⁴⁰ Bojca r. Boița.

úton, melyet vágatott VI. Károly császár, mely útnak is első kőből való kivágásánál fejül az oldalon vagy az ez kivágva: *Via Carolina in Daciis aperta Anno MDCCXVII*. Értük ezután az régi már ugyan annyira megbomlott Verestornyot, hogy az Olt felől való része helyben lévén egészen, az más út felől való része elpusztult, mintha kétfelé vágatott volna és egyik része elhordatott volna (mely is úgy is eshetett meg, mivel az kövek nincsenek ott, éppen az fundamentum látszik) úgy áll, meg vagy az még az kőfal, mely mellette erősségül építettett. Ezután értük a Lotra vizin való hidat, holott az Oláhok sendelyt faragnak. Jutottunk továbbá Rivu Vaduhoz⁴¹ vagy Vadulujhoz Erdélynek szélihez, ezen a vízen vagy az egy híd, és ez mellett az német strázsá.

Béérkezvén minnyájon, minekutánna lovunkról leszállottunk volna, az hídnak havasalföldi felől való részén álló pivadanusok közül való strázsákat efendi ott lenni nem szenvedte, hanem maga által csapta, és az hídnak mintegy közepéig kantárszáránál fogva általvezette. Erre, s ennek az dolognak eligazítására akkor hirtelen az urak efendihez öszvegyűltenek az hídra, mivel haragban volt; itt sokat disputáltak, és szóból concertáltak de tolmács által, de ugyancsak az efendi akarattya állott meg, melyért is az strázsaházat strázsával edgyütt a német rész általköltöztett az hídnak innet-ső szélire mindennek szemeláltára.

Egy kevés üdő múlva Erdélyben által jött az hídon által efendi, és itt osztán mind ő, mind mü subscribáltunk, ezután az urak kávéztanak efendi gratiájából, és úgy kísérték be őtet el egy darabocskáig Havasalföldiben, mintegy egy óráig, azután megtérvén maga a Basa per Hosgeldum szafageldum végbúcsút adott, mely búcsúzást az mü uraink is reciprocálván rövideden egymástól elszakadtanak (hordozza Isten békével efendit). Ezután estvére jöttünk vissza Talmácsra éjszakára.

Die 29. Talmácsról érkezünk Szebenbe ebédre s egész nap itt mulatoztunk.

Die 30. Hasonlóképpen Szebenben mulattunk, mivel az Diariumot, melyet írtanak az Ország számára, akkoron parizálták.

MENSIS JULIUS

Die 1. Ugyan ez munkának készülését várván Szebenben mulattunk.

Die. 2. Minek utána az már elvégeztetett munkának az erdélyi ország részéről való deputátus uraink subscribáltak, és azt az országban beadták, annak utána széjjeloszlottanak mindnyájon. Mü is elindultunk, s ebédre érkezünk Szeredahelyre 6 forspontos lovakkal, innet 4-gyel estvére jutottunk Szászsebesben, holott is volt hálásunk.

⁴¹ r. Râu Vadului.

Die 3. Szászsebesből délre jutottunk Fejérvárra, délután Enyedre 4 lovakkal, s itt nyugottunk éjszakán.

Die 4. Enyedről érkeztünk Tordára ugyan ismét 4 lovakkal, kikkel is az sok sok szekerek miá elrontott és elvágott úton csak csendesen délutánra cammogtunk Tordára, s itt háltunk ennek az napnak éjszakáján utazásunkban legutolszor.

Die 5. Tordáról sáros úton déli 12 órára érkeztünk szegény hazánkba Kolozsvárba, békességben s egészségben.

Quod erat notandum.

Et haec notata scriptaque per me Samuelem Fejérvári
Servum et comitem generosi Domini Johannis Kmita.